

Plakboek no 4. H.J.Popping.

Inhoud van plakboek no 4.

Zie ook de andere delen van no 4.

Oud Oosterwolde.

Oud Makkinga.

Oud Fochteloo.

Oud Haule.

Oud Donkerbroek.

Oud Haulerwijk.

Oud Elsloo.

Oud Langedijke.

Plakboek no 4. H.J.Popping.

Oud Haulerwijk.

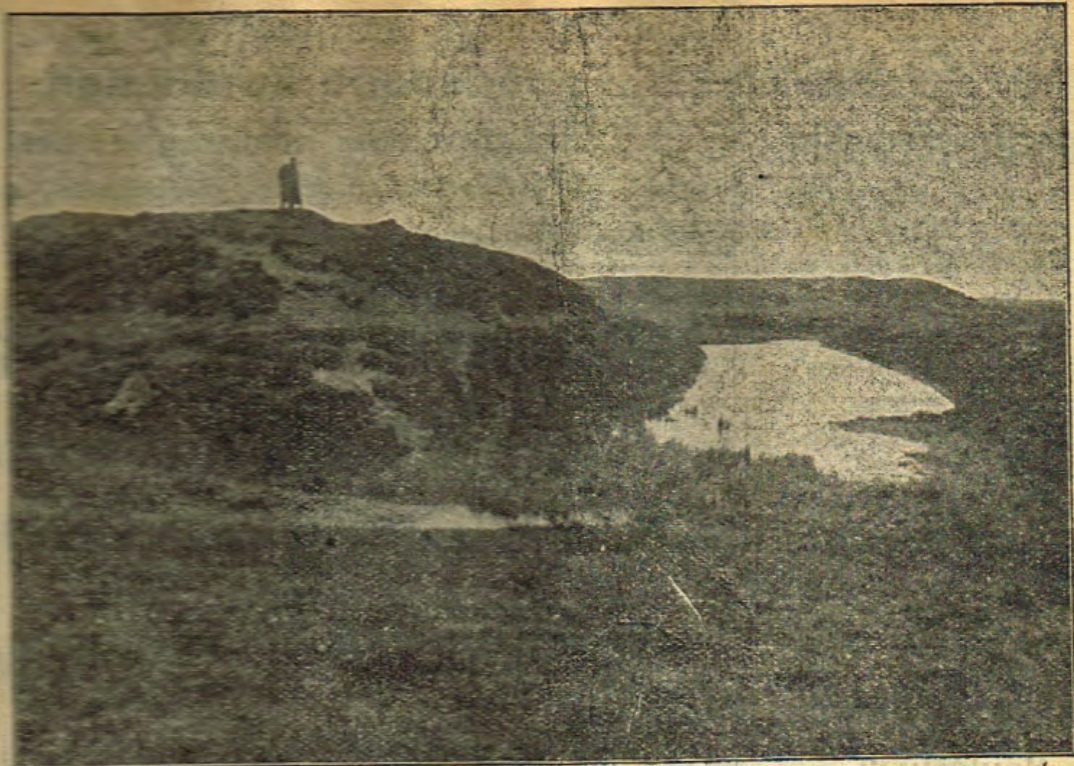
- Eenerschans.
- Naamgeving.
- Fjirde Leksum.
- Kerk der geref. gemeente.
- Eerste school in beneden Haulerwijk.
- Kerk der baptisten gemeente te Haulerwijk.

Oud Elsloo.

- Naamgeving.
- Zathe Frankena.
- Zathe Portinga.
- De kerk.
- De school.

Oud Langedijke.

- Naamgeving.
- De kerk.
- De school.

Zwartendijkster- of Eenerschans.

Oud-Haulerwijk.

I.

Onze beschrijving der dorpen onzer gemeente voortzettende, plaatsen we boven de beschrijving van Haulerwijk, der traditie getrouw den titel Oud-Haulerwijk. Maar er kan eigenlijk van geen Oud-Haulerwijk worden gesproken. Op Nieuw-Appelscha na is Haulerwijk het jongste dorp onzer gemeente. Het is ternauwernood anderhalve eeuw oud. En Appelscha heeft nog als onderdeel het zeer oude Oud-Appelscha.

Tot voor ± 150 jaar was de geheele streek, die thans Haulerwijk heet een onbewoonde wereld. Ze kon door geen menschen bewoond worden. Ze maakte een onderdeel uit van het uitgestrekte hoogveen, dat als één complex lag, met als westgrens Bakkeveen, Haule, Fochteloo en dat doorliep tot Oud-Appelscha. Aan den oostkant lagen Westervelde, Huis ter Heide en Witten. Na een onderbreking in het noorden, de streek tusschen Bakkeveen en Een, volgde weer een veencomplex waarin Zevenhuizen thans ligt.

Deze veenen vormden in de zuidheid een vrijwel onoverkomelijke natuurlijke scheiding tusschen het zuid-oosten van Friesland en

Drente. In dit moerasland was voor menschen niet te verkeerren; we vinden hier behalve misschien een enkel verdwaald voorwerp, geen stukje dat aan de praehistorie der menschheid herinnert. Daarom ook is de bodem van Haulerwijk in dit opzicht steriel en wordt

hier geen spoor van vroegere menschelijke nederzettingen gevonden.

Even ten noorden van Haulerwijk ligt echter de Zwartedijksterweg of (volgens de kaart van Schotanus) Eyerrid. Deze lag op den hoogen zandbodem, die het veen tusschen Haulerwijk en Zevenhuizen onderbreekt. En deze weg, die loopt van Bakkeveen naar Een, was vroeger een belangrijke verbindingsweg van Friesland naar Groningen. Niet ver van dezen weg ligt zelfs nog een grafheuvel uit den steentijd. Iets ten noorden van Een, onder Steenberg, ligt tevens een hunebed.

Hoevel nu deze weg juist buiten onze gemeente ligt, willen we toch enkele feiten mededeelen, om te doen zien, hoe belangrijk deze verbindingsweg vroeger was voor Friesland.

Volgens sommigen was genoemde weg reeds van belang in den tijd van Karel den Grooten en was hij een onderdeel van den

weg van het toen belangrijke Stavoren naar het oosten. Hier lag ook het gebied waar menigmaal Friezen en Drenten elkaar beoorloogden. Merkwaardig is, dat bij de Friezen in hun oorlogen met de Drenten nooit de Stellingwerwers genoemd worden. Het gebied zuidelijk van de Tjonger was toen nog Drentsch of heulde met zijn Saksische stamgenooten in Drente.

Het waren de Friezen van Oostergo en Westergo, die de Utrechtsche bisschoppen steunden in den gedurigen strijd tegen de Drentenaars. In 1227 werd de bekende slag bij Ane geleverd, waar het leger van den bisschop door de Drentenaren werd verslagen en bisschop Otto sneuvelde. We vinden niet vermeld dat de Stellingwerwers streden naast de Drenters onder Rudolf van Coevorden. Dien naam vinden we echter ook niet eerder genoemd dan in een stuk van 1309.

De opvolger van Otto, bisschop Willebrand, ging de Drentenaren beoorlogen. In het jaar 1228 werd Drente op zes plaatsen tegelijk aangetast. De bisschop werd door de Friezen gesteund. Friezen uit Lemsterland en Stavoren trokken over Oldeberkoop (toen Brocope geheeten) in Drente. Een tweede

troep, meest uit Friezen van Westergo bestaande, trok over Bakkeveen langs den Zwartedijk. Ze staken eenige huizen in brand en trokken na eenigen roof te

hebben gepleegd weer terug.

De strijd tusschen Rudolf van Coevorden en den Utrechtschen bisschop eindigde met den dood van den eersten. Hij had zich om met den bisschop te onderhandelen begeven naar Hardenberg, alleen vergezeld van zijn medestander Heer Hendrik van Gravesdorp. Te Hardenberg werden beiden door de aanhangers van den bisschop vermoord. Picardt zegt: Daer hebt gij het eynde van desen dapperen en incomparabelen Drentschen Heldt, die in zijn leven was den tweeden Arminius of Scanderbeeck, een luyster zijns Vaderlandts, en ter eere der Landschap Drenth".

Door den dood van Rudolf was er echter nog geenszins vrede gekomen in het land van Drente. Veeleer waren de Drenten er door verbitterd. De bisschop zocht weer hulp bij de Friezen, die hij in persoon ging bezoeken en door het verkondigen van aflaten bij menigten tot zijnen dienst overhaalde. Het leger der Friezen werd in tweeen gesplitst; het eene deel trok over Groningen; het andere onder de Dekens van Stavoren en Westergo trok wederom langs den weg Bakkeveen—Een. Daarenboven zouden drie legers uit het Oversticht de Drentenaren op verschillende plaatsen aantasten. Deze laatsten voerden echter weinig uit en lieten liever de Friezen vechten. Deze waren in hun onderneming niet erg gelukkig. „Het leger bij Bakkeveen, door eenigen van de zijnen verraden zijnde, werdt, daags voordat het in de wapenen zoude komen, door de Drenters onverwacht overvallen en met achterlating van 50 doden te eenemaal verstrooid." Hierop trokken ook de andere bisschoppelijke troepen af.

Het jaar daarop, 1231, werd te Wyns, waar de bisschop een samenkomst had met de Friesche en Groningensche afgevaardigden, wederom besloten tot een oorlog tegen de Drentenaren. In Herfst-

maand trok weer een leger van 4000 Friezen over Oldeberkoop; het voerde echter zoo goed als niets uit. Een tweede en derde leger was ook al niet gelukkiger, hoewel het laatste bijna 5000 man telde en door den bisschop zelf onder de wallen van Coevorden werd gevoerd. De hoop was nu nog gevestigd op twee Friesche troepen waarvan de een bij Groningen en de ander aan den bekenden weg bij Bakkeveen was gelegerd. De Drentenaren tastten

echter het leger bij Bakkeveen aan, versloegen het en vermeesterden een grooten buit. Toen tenslotte ook het laatste leger werd verslagen, waarbij Hessel van Leeuwarden, Deken van Oostergo, met elf priesters sneuvelden, was het lot wederom den Drentenaren gunstig geweest.

Bisschop Willebrand overleed het volgende jaar; zijn opvolger de derde Otto sloot vrede met de bewoners van Drente. We vinden nu voorloopig den ouden heerweg tusschen Drente en Friesland niet meer vermeld. Hoewel Drente in naam tot het gebied van het Sticht behoorde, zal de invloed van de bisschoppen er zeer weinig hebben beteekend. Wel trachtten deze het meer afzonderlijk liggende Stellingwerf onder den duim te krijgen, wat in de 14e en 15e eeuw daar veel strijd gaf. Zoo zouden vluchtelingen uit deze streek zich langs den ouden Zwartendijk voortspoeden als in 1390 bisschop Jan van Arkel een inval in Stellingwerf deed. Zoo vertelt hiervan Picardt: „Te deser tijdt is de Wester-Drenth geweest in rep en roeren: Want den Bisschop Johan van Arckel was gevallen in Steenwijckerwoudt en Stellingwerf, stekende alle Dorpen, Boerschappen en Huysen in den Brandt, waer hij quam; en alles verwoestende, met voorwendige dat zij niet betaelden 't gene zij hem schuldigh waren. Hierom heeft hij alle hare goederen en al wat roerlick was, zijne soldaten ten roof gegeven. Een gedeelte deses volks heeft sich ter weer gestelt, en naer zijn vermogen met de Wapenen tegenstand gedaen. Doch een grooten hoop is met Vee, Have en Goed komen vluchten in dese Landschap (Drente).”

Nog in de 16e eeuw werd het groote belang van dezen weg ingezien door de heeren regeerders. Het was op last der Staten van Friesland dat hier in 1590 werd opgegooid de Zwartedijkster of Eener schans. Van deze schans, die zich nog in uitstekenden staat bevindt, geven wij bij dit artikel een paar afbeeldingen. De geheele ruimte, die deze schans met begrachting inneemt, beslaat onge-

veer $1\frac{1}{2}$ h. a. De wallen zijn 4 à 5 meter hoog. De vorm van de schans is gelijk aan die van Breeberg volgens de afbeelding, die we daarvan gaven bij het artikel „Oud-Donkerbroek”.

Fr. Halma vertelt van deze schans:

Oostindia
Augustus 1855

Zwartendijkster- of Eenerschans.

„Zwartedijk een welgesterkte schans in het landschap Drenthe, op de grenzen van de grietenije van Opsterlandt in de Vriesche Wouden, tusschen Bakkeveen en Eeuw (Een) aan den wegh van Drenthe naar Vrieslandt, gelegen, en is met vier bolwerken voorzien tot bescherming ende dekkinge van de Zevenwouden, waartoe hare gelegenheit zeer voordeelig uytgekozen is, als hebbende van drie zijden een gedurigh onder water liggend Moeras, en aan de vierde zijde, naar den kant van Bakkeveen, alleenigh eene droge heyde, doende het niet weinigh tot voordeel der bezettingen, dat hier binnen een heerlijke put met zoet water gevonden word. In het jaar 1673 is deeze schanze, die zeer vervallen was, door order van Prins Maurits van Nassau, veltmaarschalk van den Nederlandschen Staat, die door den Prince van Oranje tot het beleydt van 's lands krijgsmaghten in Vrieslant gevolmaghtight was, herstelt en verder in staat van tegenweer gebragt tot afkeeringe

van den vyantlijken Munsterschen bisschop, Het bouwen en aanleggen dezer sterkte is in het jaar 1593 geschiedt door 't beleydt van Graaf Willem Lodewijk van Nassau, Stadhouder van Vrieslant, ten dien eynde den 28 April eenige troepen en manschap met de nodige materialen te scheep naar Kollumerzijl hebbende doen gaan, die in der haast de schansen te Termunten, Zwartedijk en Breeberg gemaakt hebben tot verzekeringhe van Vrieslant tegen der Spanjaarden aanslagen onder hunnen overste Verdugo. Sedert is deeze schansse van tijdt tot tijdt gedurende den tachtentigh jarigen oorlogh met Spanje, met eenigh krijgsvolk bezet geworden, te weten in 't jaar 1597 met een geheele kompagnie te voet, en zoo vervolgens met een weinigh meerder of minder manschap."

Van eigenlijke krijgsverrichtingen bij deze schans vinden we noch uit den tachtigjarigen oorlog noch uit de jaren 1672/73 iets vermeld. Alleen kunnen we nog een paar volksoverleveringen uit deze streek meedeelen.

Toen de bisschop van Munster in 1672 Groningen belegerde gebeurde het dat een Drentsche boer eenige Munstersche ruiters zag naderen. De boer zat achter een wal en stak zijn hoofd er boven uit, zoo duidelijk, dat dit door de ruiters werd opgemerkt. Spoedig dook hij weg, liep haastig een eind verder en stak dan weer zijn hoofd boven de wal. Dit herhaalde hij eenige malen, na telkens zijn hoed in een andere stand te hebben geplaatst. De ruiters, die in een gering aantal waren, werden bevreesd, dat zich hier een grooter aantal mannen had verscholen en keerden haastig terug.

Een Norger boer trof het ook, dat vijandelijke ruiters op hem afkwamen. Hij liep om te ontkomen het veen in. Daar het moeilijk was om te paard over den moerassigen bodem te komen, sprong een der ruiters van zijn dier om zoo den man te vervolgen. Toen de boer dit bemerkte maakte hij een cirkel, een goeden voorsprong houdende op den zwaargewapenden en zwaargekleeden ruiters. Hij bereikte voor dezen diens paard, sprong erop en verdween spoedig in de voor hem bekende wildernis.

Drachten was in de 17e eeuw door de vervening een groote plaats geworden; toen de veenspecie verminderde werd verderop getrokken. In 1658 werd aan Douwe van Aylva c.s. vergunning verleend om een vaart te graven naar Bakkeveen.

Van Bakkeveen wilde men naar de venen onder Haule, de streek waar nu Haulerwijk ligt. De conventie over den uitvaart daarvan dagteekent van 25 Juni 1756. Er kwam een vaart tot stand van Bakkeveen tot wat men noemt de Oude wijk. Dit was het eerste stukje kanaal, dat gegraven werd in de gemeente Ooststellingwerf.

Het tot stand komen van dit kanaal was belangrijk voor een groot deel der gemeente. Men kon nu baggelaar en turf verschepen, landbouwproducten, kap- en schilhout beter afleveren, al moesten velen de producten nog over een vrij grooten afstand per as aanvoeren. Reeds vrij spoedig werd er een beurtveer ingelegd van de Oude wijk naar Leeuwarden. Bij het octrooi was bepaald: vrijdom van tollens langs het kanaal.

Aan de Oude wijk kwam veel bedrijvigheid; een groote herberg werd er gebouwd. De wegen en paden naar verschillende streken der gemeente vermeerderden; het werd hier een punt voor zaken doen. Door het verder graven der vaart verplaatste zich deze bedrijvigheid weer en sinds lang bestaat ook de herberg daar niet meer.

Vanaf de oude wijk is later het kanaal gegraven tot aan de grens van Drente. Het laatste gedeelte is tot stand gekomen ongeveer 100 jaar geleden. De doorgraving der vaart via Veenhuizen, in verbinding met de Drentsche kanalen, had plaats in 1877.

Begon vanaf Beneden-Haulerwijk de bebouwing der plaats, reeds spoedig nadat de vaart was doorgetrokken, verrees een geheel dorp. De **vervening** begon

van beteekenis te worden in het begin der 19e eeuw. Door het graven van opwijken werd mede de gelegenheid geopend om gronden onder Oosterwolde en het tegenwoordige gebied van Haule te vervenen.

Was in den aanvang alleen de veenderij de bron van inkomsten, later werd ook de boekweitteelt beoefend. Door het in cultuur brengen der veengronden namen landbouw en veeteelt toe, zoodat **thans** — nu zoo goed als alle veen is vergraven — de plaats daarvan geheel bestaat.

We zeiden reeds, dat de bodem

in Haulerwijk in vroegere eeuwen niet voor bewoning door menschen geschikt was. Er is dan ook bij de veengraverij weinig voor den dag gekomen; ons zijn slechts een paar voorwerpen bekend. In het Friesch Museum bevindt zich een stoofpan of kasserol, middellijn 16 c.M., hoog 7 c.M., die op twee meter diepte in het veen is gevonden. Dan kwam in de veenderij van J. E. v.d. Meulen een wagenrad aan het licht.

Werd het veendorp dat ontstond ten noorden van het oude dorp Appelscha vereenigd met dit laatste en ontstond een grooter Appelscha, het nieuwe dorp dat ontstond in de veenen van Haule werd zelfstandig en noemde zich Wijk van Haule: Haulerwijk.

In 1816 bestond er reeds een schooltje, waar J. H. Hasper provisioneel als schoolmeester fungeerde. De kinderen wonende aan de Oudewijk zullen mede deze school hebben bevolkt. Mede een onderwijzer uit de eerste dagen van Haulerwijk was L. Landmeter. Deze genoot een jaarwedde van f 75.—, zonder vrije woning. Voor schooltijd ging Landmeter naar het veen, om er met veenarbeid wat bij te verdienen.

Het eerste schooltje bevond zich voor het doel in slechten staat. Er moest een nieuw gebouw komen, maar de Raad meende, dat er geen fondsen voor aanwezig waren en kon niet besluiten om „de kosten over de grietenij om te slaan.” Men meende dat dit onbillijk zou zijn. Later werd

door het Rijk aan den Raad een voorschot van f 1000.— aangeboden voor bouw of verbetering van schoolhuizen. Hij durfde ook dit niet aan, omdat hij meende dat er geen fondsen waren voor onderpand.

In 1857 gaf de onderwijzer J. W. Zuidema een korte beschrijving van Haulerwijk. Hij wist echter zeer weinig bijzonders te vermelden. Zuidema noemde de schansen Zwartedijk en Breeberg, den Galgeberg, het Oud-leger en de Bisschopswijk Alle deze objecten lagen echter buiten het grondgebied van Haulerwijk.

Omtrent de Bisschopswijk wist Zuidema te vertellen, dat deze wijk aan zijn naam was gekomen, omdat men bij het graven van dit vaarwater twee geraamten had gevonden staande in verticale richting. Beide hielden een bisschopsstaf in de hand! Men had hier dus — volgens Zuidema — de overblijfselen van twee bis-

schoppen gevonden. Deze meening wordt versterkt — altijd nog volgens Zuidema — omdat de overlevering gewag maakt van een klooster, dat ongeveer een half uur noordelijker zou hebben gestaan, tusschen Bakkeveen en Duurswoude. De overblijfselen hiervan alsook de begraafplaats, waren in den tijd van Zuidema nog wel te zien.

Het is jammer dat men indertijd de skeletten met de bisschopsstaven niet heeft opgezonden naar het Friesch Museum. Men was dan allicht iets wijzer geworden omtrent deze geraamten. Het lijkt o.i. wel wat vreemd dat men hier met bisschoppen te doen had; zoo ruim had men deze vroeger ook niet om ze in een vergeten hoekje bij tweeen in het veen neer te zetten. En in de kapel of uithof te Bakkeveen hebben geen bisschoppen gezeteld! De Bisschopswijk is vermoedelijk gegraven in het laatst der 17e eeuw, in den tijd toen deze streek zeer zeker nog onder den indruk zal zijn geweest van den inval door den bisschop van Munster; zooals we reeds onder Donkerbroek vermeldden zijn hier toen de Munstersche troepen doorgebroken en misschien ook hebben ze hier gelegerd. De namen Bisschopsreed, Bisschop en Bisschopswijk zullen aan dit feit — meenen wij — eerder hun oorsprong te danken hebben.

Een bekend inwoner van Haulerwijk was in zijn tijd Jentsje Sijtema. Hij werd geboren den 28 Sept. 1825, waarschijnlijk te Grouw. Na zijn huwelijk trok hij naar Haulerwijk, waar hij vele jaren heeft gewoond. In zijn vrijen tijd mocht hij graag schrijven in de Friesche Taal. Van zijn hand verschenen o. a. bij den uitgever G. S. Tempe te Oosterwolde: „Katechismus fen de leare der Wierheid, dêr 't Boer Pibe syn Lytsfeint yn ûnder-rjuchte.” „It Krantelêzen fen Boer Pibe, belûstere troch syn lytsfeint,” „It Berchfeest to Appelskea yn 't Frysk bisongen.” Verscheidene winters trad Sytema op met een

medewerker voor „Fryske Winterjoune-nocht”; dan werden de door hem vervaardigde stukken voorgedragen. Ook trad S. op met zijn zoon. Den 23 Oct. 1885 overleed hij.

Als proeve van zijn werk geven we hier een „Leksum” uit het eerstgenoemde werkje:

Fjirde Leksum.

Frage. 70. Hwêr wirdt yn dit fjirde leksum oer hânle?

Antwird. Hjiryn wirdt hânle oer de handwirken?

Fr. 71. Hwet is in handwirk?

A. In handwirk is 't bêste erf-porsje, sei de smid en hy sette syn wiif oan 'e pûster.

Fr. 72. Is smid-wêzen dan sa'n bêst handwirk?

A. Ja, hwent in smid makket fen ald ny, en gjin abbekaet kin him neirekkenje.

Fr. 73. Hwet is 't kimmerk fen in goede smid?

A. Dat er 't wirk fen syn kol-lèga's lekket.

Fr. 74. Hwet is 't nuttichste handwirk?

A. It nuttichste handwirk is bakker to wêzen; hwent hy bakt brea for earm en ryk.

Fr. 75. Wirdt sa'n man dêrfor fen elk en ien achte en earre?

A. Né, ûntank is 't lean fen 'e wrald. De ljue kleye folle oer knarsich brea, hirde koarsten, droege bôltsjes, lytsse twiebakken en sawet.

Fr. 76. Hwet kin er tsjin sokke smeulske praetsjes it bêste dwaen?

A. De moaiste wiggen yn 't finsterbank lizze, lyk as in ald widner, dy 't om in wiif sîket.

Fr. 77. Hwet is 't greatste foarrecht for in bakker?

A. Dat er altiid syn eigen brea yt, — al kin er ek net bistan.

Fr. 78. Hwet is mear in gelok for him?

A. Dat er 't net mei Faraö en Jozef te dwan het; kwent dy scoene beide wol in hekel oan kalkmoal ha.

Fr. 79. Is 't timmerman-wêzen ek in goed handwirk?

A. Ja, hwent hy het fen 't stegerjen allike folle as fen 't mitseljen; dêrom hoeft er him net to forskreppen.

Fr. 80. Hwêrtroch het in timmerman altiid drokte?

A. Omdat er fen beiden kin: meitse en brekke.

Fr. 81. Hwet jout him meast, 't meitsen of 't brekken?

A. It brekken; binammen it brekken fen in bistek.

Fr. 82. Hwet wit men fen 't ferwers-fak?

A. Oars net folle as dat de ferwers winters fen 'e ribben tarre.

Fr. 83. Hwat mat men hjir út opmeitse?

A. Dat hja hjar simmers tige mêste.

Fr. 84. Kin in wever sa net?

A. Nê, mei 'n wever wikselt it iene 'toare ou, en it wirk is by him altyd skearing en ynslach.

Fr. 85. Jout dit oars in goede fortsjinst?

Kerk der Herv. Gem. te Haulerwijk.

A. Né de man mat er tofolle skearing by dwaen.

Fr. 86. Hwet wirdt it gefolch hjir fen?

A. Dat it forkearde faek de skild kriget, en de wever altiid twisken hingjen en wierjen blijuwt.

Fr. 87. Is in snider der den better oan ta?

A. Ja, hwent de moade lit him djûr bitelje.

Fr. 88. Scil in snider mei eltse nije moade, dy der ûtkomt jimmer syn foardeel dwaen kinne?

A. Sa lang as 't twiskenlinnen net fen bûten hœft, — den al. Mar oars wirdt it minder.

Fr. 89. Sit dêr dan safolle yn?

A. Hwet der fen binnen yn sit sjucht men net earder, as hwenear 't it bûtenste to 'n ein is. En hwet foarby is keapje gjin kreammers.

Fr. 90. Kin men der net earder hwet fen komme to sjen?

A. Jawol, — op 'e snider syn rekken, as men dy mar earder opfreget as de jas ald wirdt en stikken giet.

Fr. 91. Hwa folget op 'e snider?

A. Op 'e snider volget de skûn-~~makker~~; hwent in tsjep pak klaen en dêr skurve bilappe skûn by, —

dat stiet as in siden flagge op in dongskûte.

Fr. 92. Hwêryn bestiet de greatste kinst fen in skûnmakker?

A. Dat er de skûn nei de foet miet en nei de holle makket.

Fr. 93. Hwet is de greatste swierrichheid fen dit fak?

A. Dat de baes sels net yn 't lear sit om 't trochslaen to billetten.

Fr. 94. Hwet is in foarrjucht for in skûnmakker?

A. Dat er rimen snijt út in oarmans lear, sa lang er de loayer net bittelle het.

Fr. 95. Hwa slút de trein fen de foarnaemste handwirken hjir in 't boerenlân?

A. De kûper slacht de hoep om 't fet.

Fr. 96. Kin in kûper ek hwet foarût komme?

A. Sa lang er om 't fet rint komt er net foarût, mar bliuwt op 'e selde hichte.

Fr. 97. Kin dat fak er dan net mist wirden?

A. Né, in kûper is for mannichien bûten 't fak in foarbiel ta neifolging.

Fr. 98. Kin der sûnder hout den ek kûpe wirde?

A. Ja. „Alle dingen binne langer mogelijk,” zei 't ald wiif, en hja fûn in wyn-aei yn 't hinnenêst.

Fr. 99. Hwet kin men, nei 't biskôgjen fen al dy handwirken, út it ien en 't oar opmeitse?

A. Dat it in boer altijd net wys to meitsen is ho 't in soldaet oan 'e kost komt.

In de 2e helft der 19e eeuw had Haulerwijk veel inkomsten van de veenboekweitteelt. In het jaar 1874 bleek deze verbouw nog zeer aanzienlijk te zijn geweest, hetgeen ons blijkt uit een aantekening uit dien tijd. Het vroor dat jaar in den nacht voor den 22 Juni zoo sterk, dat de schade onder Haulerwijk, hierdoor toegebracht aan aardappelen en boonen, doch voornamelijk aan boekweit, werd geschat op f 20.000.

Met het afnemen der vervening, breidde zich de landbouw en vee-teelt uit; het in gebruik nemen van kunstmest heeft ook van dit dorp een welvarende plaats gemaakt. De oorspronkelijke bevolking kwam uit verschillende gemeenten. De Friesche veenstreken leverden een groot contingent, waardoor het Friesch er, evenals te Nieuw-Appelscha, in de meeste gezinnen de spreektaal is geworden.

De eerste te Haulerwijk gestichte kerk was die der Afgescheiden gemeente. Ze stond „bij

Kerk der Geref. Gemeente te Haulerwijk.

de huizen" waaronder we zullen te verstaan hebben het tegenwoordige Beneden-Haulerwijk.

Later is ze meer naar het midden van het dorp verplaatst. Deze Afscheiden gemeente werd gesticht in 1836 of '37 en was eerst gecombineerd met Donkerbroek. Als eerste predikanten vinden we : . . . Strik ; . . . Bijzitter ; Cornelis Kok.

- 1851—1861 J. Talsma.
- 1863—1864 . . . Felix.
- 1867—1869 B. de Jong.
- In 1873 zijn de gemeenten Haulerwijk en Donkerbroek gescheiden. Voor de gemeente te Haulerwijk traden op:
- 1875—1878 . . . Huls.
- 1879—1884 . . . Bennink.
- 1887—1891 . . . Fokkinga.
- 1892—1894 E. Vonk.
- 1895— G. Groot-Nibbelink.

In 1852 is door Jhr. Mr. G. W. F. Lijclama à Nijeholt, burgemeester en B. A. Prakken, wethouder, de eerste steen gelegd van de kerk van de Ned. Herv. Gemeente. In 1853 is de kerk ingewijd. Als bijdrage voor den aankoop van een torenklok werden twee dichtstukjes uitgegeven, een van een Belg. dichter Prudens van Duyse en een van P. C. J. Meys; het laatste getiteld : De dorpsklok. De klok is van het jaar 1830; gegoten door Gebrs. van Bergen.

Voor dat Haulerwijk zijn eigen kerkgebouw had, behoorde het tot de gemeente Donkerbroek—Haule. Door de groote toename der bevolking had men hier reeds

*ds. A.K. Brouwer Huizinga van
uitroep en Hoede. Als behalve had dege?
10:22*

in-1845 een hulpprediker gekregen. Als zoodanig deed hier dienst van 1845—1846 Jarig Wassenaar. Zijn opvolger was van 1847—1858 Henricus van Allen.

Na de voltooiing der kerk werd in 1853 de eerste predikant be-roepen. Achtereenvolgens stonden hier :

1853—1863 Martinus Wassenaar.
1869—1870 Justus E. Tatum Zubli.
1870—1874 H. J. C. Bekenkamp
Azn.

1881—1883 H. C. Speckman.
1883—1884 P. Zuidema.
1885—1887 J. H. Themmen
de Lang.
1890—1894 Hillenius W. Bruins.
1894—1897 Dr. J. R. Slotemaker
de Bruine.

1897—1902 H. P. Steginga.
1902—1906 L. Boersma.
1906—1910 J. W. Tonsbeek.
1911—1914 H. W. te Winkel.
1914—1917 G. Alers.
1918—1922 P. v. d. Sluis.
1923—1927 G. C. H. Bos.
1927— . . . J. Douwes.

De Baptisten-gemeente is opge-richt in 1880. De rechtspersoon-

lijkheid werd verkregen in 1882.

Als eerste voorganger had ze N. v. Beek. Op hem volgden G. de Vries, K. Kuipers, Ds. Hekhuis en van 1923—1926 Ds. Habecker.

De eerste school stond gelijk we meldden te Ben.-Haulerwijk.

Vermoedelijk was hier L. Land-meter de eerste schoolmeester. In 1816 is provisioneel aangesteld J. H. Hasper, vierde ranger. Van 1819—1828 vinden we deze vast aangesteld. Op hem volgden als schoolhoofd :

1828—1838 K. Geel.
1838—1838 J. v. d. Veen.
1838—1839 S. M. v. d. Velde.
1839—1839 K. Cats.
1839—1857 J. W. Boonemmer.
1858—1863 H. L. de Jong.
1864—1872 P. C. Zijlstra.
1872—1873 M. S. Maakal.
1873—1875 T. W. Dijkstra.
1875—1883 W. Posthuma.
1883—1898 A. Harsveld.
1898—1903 A. Kuperus.
1903—1907 W. F. Stedehouder.
1907—1924 J. Bokkens.
1924— . . . H. Meijer.

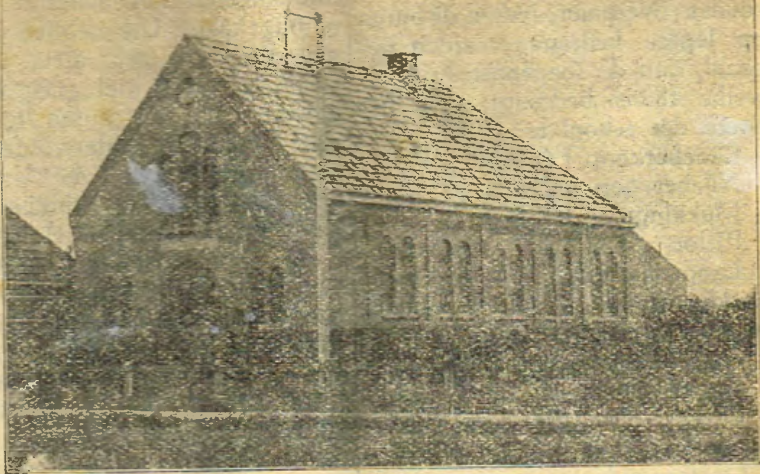
Eerst in 1887 werd aan die school een onderwijzer benoemd.

De tweede openbare school werd waarschijnlijk in Januari 1829 geopend. Aan het hoofd stonden :

1829—1870 J. W. Zuidema.
1871—1896 J. Kalverkamp.
1896—1907 W. Posthuma.
1907—1910 W. F. Stedehouder.
1910—1916 F. H. de Jong.

1800-1809

Deze was in een zijde lijn
overgestoken van P. J. Froelke

Kerk der Baptisten Gemeente te Haulerwijk.

1917— . . . Joh. Jongebloed.

In 1852 kreeg deze school een hulponderwijzer, eerst alleen voor de wintermaanden.

In 1896 werd de eerste Christelijke school hier geopend; einde Juli is ze ingewijd. Ze had tot hoofd:

1896—1923 H. Th. van Ek.

1923—1927 H. de Man.

1927 (Mei—Juli) J. Kooij.

1927— . . . G. Langhout.

In den winter van 1919/1920 werd er een tweede school op Christelijken grondslag te Haulerwijk-beneden gesticht. De eerste les werd gegeven 2 Februari 1920. Hoofd dezer school is tot heden H. Oosterhoff.

Op denzelfden tijd werd een derde Christelijke school geopend te Haulerwijk-boven. Van 1 Febr.—1 Dec. 1920 was aan deze school als hoofd verbonden H. Pilon. Vanaf dien tijd tot op heden diens naamgenoot H. Pilon.

Betrekkelijk lang is Haulerwijk verstoken gebleven van harde wegen. Den 5 October 1882 nam de Raad het besluit tot aanleg van een zandweg van Haulerwijk naar Bakkeveen. In 1887 besloot de Raad tot het verharderen van den weg Oosterwolde-Donkerbroek-Haulerwijk-Leek; eerst te 1889 werd bij wijze van werkverschaffing te Oosterwolde en Donkerbroek hiermee begonnen. Het werd echter 1903 voordat de verbinding Haule-Zevenhuizen geheel tot stand kwam.

De weg door Haulerwijk werd gelegd in 1912; die over Koldenburg in 1919/20; de weg

Haule-beneden Haulerwijk in 1922/23; de weg door den Hauler-Weperpolder in 1924/25.

In Jan. 1880 besloot de Raad tot het instellen van een jaarmarkt te Haulerwijk.

Het aantal inwoners der plaats
bedroeg :

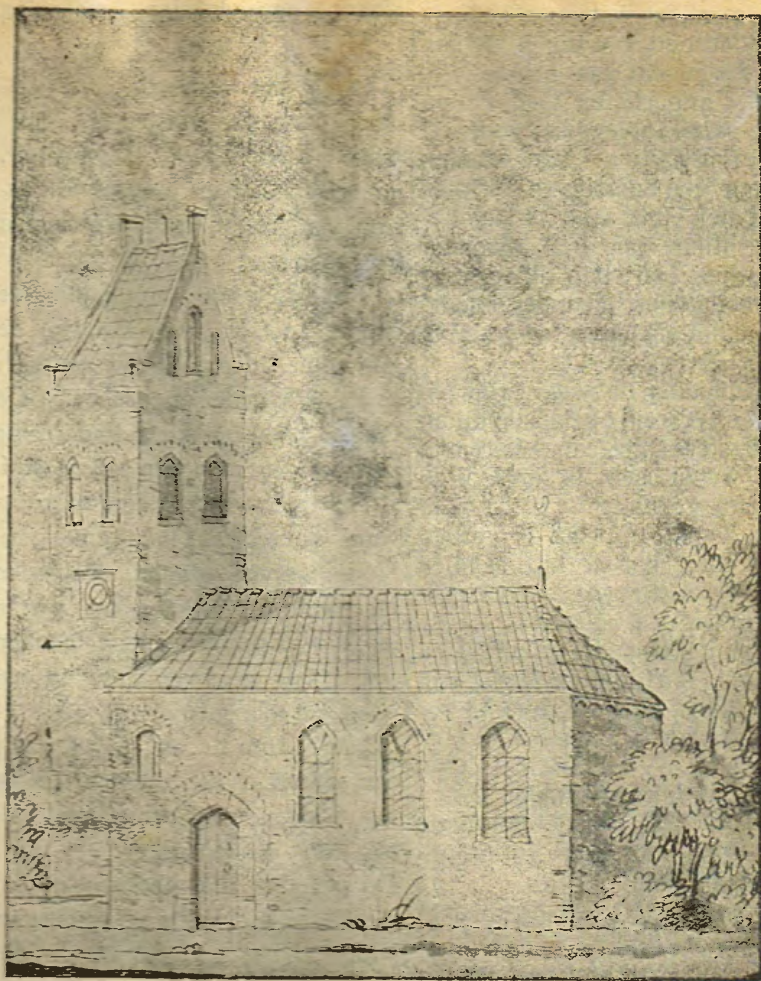
1810 ± 300.

1840 1040.

1870 1582.

1901 1666.

1927 2428.

Kerk te Elslloo in 1722, volgens de teekening van J. Stellingwerf.

Oud-Elslloo.

I.

Elslloo is weer een van de oudste dorpen onzer gemeente. De praehistorische stammen zijn tot op de heiden hier doorgedrongen, om op hun expansietochten naar het westen te worden gestuit door de moerassen van de Linde.

Wat den naam van het dorp betreft; „De namen waarmede de woorden op loo zijn samengesteld, zijn meerendeels zeer oud en zeer duister”. (Prof. Gallée).

Oud is ook hier de nederzetting, evenwel de beteekenis dezer naam is niet duister. Loo beteekent, zooals we reeds meermalen aangaven; bosch, boschrijke vlakte of met bosch begroeide plek.

Het voorvoegsel Els geeft een boomnaam. Ook reeds in Fochteloo zagen we dit: Vuchte = spar.

Gaarne mochten onze voorvaders de flora in den naam hunner nederzettingen betrekken. We zien dit nog in verband met loo in; Gorsel (vroeger Gerstlo), Lintelo (Lindeloo), Bramel (Brameloo), Espelo, Eickeloh.

Een paar bijlen of beitels, die in het museum van Heimatstudie te Oldeberkoop berusten, benevens bewerkt vuursteenmateriaal gevonden op de heide oostelijk van het dorp, wijzen reeds op

Op de kaart van v. Deventer Elslloe.

bewoning van deze omgeving tijdens den steentijd. Vondsten van urnen of ander aardewerk uit den tijd om christus geboorte zijn ons hier niet bekend. Wel vindt men juist op de grens van het dorp en van Appelscha de restanten van een nederzetting uit den Frankischen tijd. De gesteldheid en de teekenende bijzonderheden van de heidevelden ten oosten van de plaats doen echter met goeden grond vermoeden, dat de bodem hier nog meerdere antiquiteiten verbergt.

De eerste maal dat wij Elsloo vermeld vinden in de geschied-

werken is weer in het bekende charter van Bisschop Frederik van Blankenheim (1408). Het werd toen beboet met 60 oude schilden en werd in grootte gelijk gesteld met Boyl en Haule.

Bij de beschrijving van Appelscha hebben we vermeld, dat onder dat dorp, volgens oude schrijvers, een klooster heeft gestaan, „Werelds Licht” geheeten. Schotanus geeft op zijn kaart aan, dat het heeft gestaan aan den zandweg Elsloo-Appelscha, ongeveer halverwege het dorp Elsloo end enouden Appelschaster molen. Eekhof geeft - in navolging van Schotanus? - ongeveer de zelfde plaats aan. Wil men echter Winsemius gelooven, dan heeft het klooster zuidelijker gestaan. Deze schreef althans in zijn kroniek van 1622: „Tot Appelsche heeft alear mede seker Clooster ghestaen, waer af de begravinghe noch te sien is onder de opcomsten van Portinga 't Elsloe teghenwoordich ghehorende.” Portinga was een „state” in het zuiden van het dorp liggende.

Reeds meermalen is getracht de plaats waar het klooster heeft gestaan terug te vinden; tot dusverre zonder resultaat. Ook omdat dit klooster in de historie zoo 't schijnt soms wordt verward met een klooster te Ter Apel, hebben we ons om inlichtingen omtrent dit vraagpunt gewend tot een historikus, die speciaal studie had gemaakt van de Friesche kloosters. Volgens bedoelde geschiedkundige staat het vast dat onder Appelscha of Elsloo een klooster heeft gestaan.

Kunnen misschien inwoners van Elsloo ons hierin aanwijzingen geven?

Tot het dorp hoorde reeds in Winsemius dagen „die buyrte van Tronde”. Tronde heeft gelijk Weper zeer veel overeenkomst met een Drentsch gehucht, wat

ook weer wijst op een zelfde, verwante, oerbefvolking. De naam Tronde zal den vorm der vestiging hebben aangegeven: Het Ronde. Een buurt in het zuiden van het dorp heet Zuidhorn, wat hier beteekent Zuidhoek. Een horn is een spits toeloopend stuk land.

Op de kaart van Schotanus staan twee boerenhofsteden of zathen met een naam aangegeven. Ze heetten Frankena en Portinga. Frankena kan zijn afgeleid van den persoonsnaam Franke; ook is mogelijk dat hier het Frank de beteekenis heeft gehad van vrij. In den naam Portinga ligt waarschijnlijk het oude Nederlandsche porte en oud-saksische porta = poort.

De zathe Frankena was het stamhuis van de familie Frankena, die langen tijd in deze omgeving uitgestrekte eigendommen had en die vermaagschapt was met de voornaamste families uit den omtrek. Een lid dezer familie was Abelus Frankena, de eerste Hervormde predikant in deze gemeente.

Voor dien tijd was hij vicarus te Weidum, om des geloofswille moest hij naar het buitenland vluchten en bevond hij zich in 1578 tusschen de uitgewekenen in Emden.

In den 80 jarigen oorlog (1580) was hij gezant van Friesland in de stad Groningen, waar toen de graaf van Rennenberg de lakens uitdeelde. Deze trachtte hem gevangen te houden, maar Frankena wist „den darden dach uyt de ghevanckenisse met practijcque ende behendicheyt” te ontkomen.

De zathe Frankena is in later tijd in tweeën gesplitst. Haar landerijen bleken toen niet minder dan 130 H. A. te beslaan. De eene helft behoorde indertijd aan M. van Wielinga Huber, wonende op het Martenaslot bij Cornjum, de andere helft aan R. P. Hof te Oldeberkoop. (v. d. Aa, aardrijksk. woordenboek).

Volgend de bij dit artikel gevoegde afbeelding heeft Elsloo in vroeger dagen een der mooiste kerken uit den omtrek bezeten. Vooral de fraaie hooge toren met zadeldak imponeert.

Een tweede afbeelding geeft dezelfde kerk te zien zooals ze er enkele jaren geleden uitzag, toen ze in zeer vervallen staat verkeerde en door stutten tegen instorten moest worden behoed. De toren was toen reeds geheel verdwenen.

In het jaar 1632 is vermoedelijk de kerk verbouwd. De z. g. „kraak” is er veel later in ge-

RECTIFICATIE.

In ons vorig artikel over Elsloo komt een onnauwkeurigheid voor, wordt ons van geachte zijde geschreven. De zathe Frankena n.l. behoorde indertijd voor de helft aan mr. Ulrich Herman Wielinga Huber, raadsheer in het Hof van Friesland, wonende op Martenastate te Cornjum. Deze mr. H. had tevens bezittingen te Oldeberkoop.

timmerd. Toen Wateren nog een kweekschool bezat, gingen de leerlingen van die school geregeld te Elsloo ter kerk. Voor deze knapen zou de „kraak” zijn gemaakt.

De oude kerk is in 1913 afgebroken; een nieuwe is ter plaatse gesticht en den 12 October 1913 ingewijd door ds. Bruining van Oldeberkoop.

De klokken hangen in een z.g. klokkenhuis. De eene klok draagt tot opschrift; „ave Maria gracia plena”. (Vertaald: „Weest gegroet Maria de edelmoedige”.)

Indertijd bezat de kerk een tweede, zeer oude klok. Deze is stuk geluid in 1849, bij het overlijden van Z. M. Koning Willem III.

Volgens v. Borssum Waalkes, Fr. klokke-opschriften, had deze tot opschrift: „Elsloo + Anno milleno + quater C octogeno IV mensis May fuerat; fusaq: campana: hoc cunctis grata. Maria nomen michi datd. de Venlo fecit Johannes me, bene refecit + Dyt ys der Gemeynde cloeck van Elsloo,’, Vertaald: „In het jaar 1484 in de maand Mei was het, dat deze klok gegoten is. Aan allen was dit aangenaam. De naam Maria is mij gegeven. Johannes van Venlo heeft mij gemaakt, hij heeft mij goed hersteld”.

De nieuwe, kleine, klok heeft als randschrift: „Hergoten 1849 voor het dorp Elsloo, toen H. W. Bruggen, J. A. Flokstra en J. J. Prakken kerkvoogden waren”.

Hoewel het jaar van stukluiden der oude klok correspondeert met het jaar van gieten der nieuwe, hebben we ons toch afgevraagd of het opschrift op de oude klok

van 1484 niet slaat op een klok te Elsloo in Limburg, omdat de gieter Johannes van Venlo speciaal klokken in het zuiden van ons land heeft gegoten. O. a. te Straelen, Venlo, Beesel, Lottum, Viersen, Nunhem. Van Borssum Waalkes vermeldt in zijn in 1884 verschenen werk ook niets van het stukluiden of van het niet meer aanwezig zijn der klok.

Volgens de Beneficialboeken had de kerk te Elsloo in 1543 de volgende inkomsten, volgens opgaven van den pastoor Johannes Nicolai:

Het eigendom (dat posses), getaxeed op een gouden floreen en een Karolus gulden jaarlijks.

Uit mijn (pastoors?) erf een Friesche schepel rogge.

Oude Johan Bloemers een Friesche schepel rogge.

Jonge Johan Bloemers een

Oude Kerk te Elsloo vóór de afbraak in 1913.

Friesche schepel rogge.

Johan Roloffs 3 Friesche schepels rogge.

Foppe ... een Friesche schepel rogge.

Johan Claessen een Friesche schepel rogge.

Oltgers erf een Friesche schepel rogge.

Boelen erf een Friesche schepel rogge.

Hermen Bertels erf 4 Friesche schepels rogge.

Alpherts erf 4 mudde, en een schepel rogge van de haer.

Annen erf een half mudde rogge van de haer. (Wordt hier bedoeld de Tronderhaer?)

Johan Schamck een Friesche schepel rogge.

Roeloff Lusinge erf vier Deventer mudden.

Kleine Hermens erf een Friesche schepel en een spint.

Abele Wolbringe een half Friesch mud.

Johan Eysens een Friesche schepel en twee Vlaamschen.

Roelof Wybens erf een Friesche schepel en een spint en een schepel haver.

Batte Wolbring een Friesche schepel en twee spint.

Te Doldersum uit Johan Jacobs erf een Deventer half mudde rogge.

Over Claes Ymmers goed een halve gulden.

Ten slotte van 28 huizen 5 „boltijden” en 4 Vlaamschen.

Behalve een pastoor, ten wiens

behoefte bovenstaande inkomsten waren, had Elsloo een vicarus (Onze Lieve Vrouwe Vicarie), De Vicarus, in dien tijd Abel Rodolphi, Presbyter, had vrijwel gelijke inkomsten als de pastoor. Ook hij noemt 28 huizen: „acht ende twintich huizen, ytlyck huys derde half tyden, ende van deselve XXVIII huysen ytlick huys een stuver.”

Wanneer we aannemen, dat met de genoemde 28 huizen alle woningen te Elsloo zijn genoemd, dan zal in het midden der 16e eeuw het inwonertal van Elsloo ongeveer 140 zijn geweest.

Als pastoor van Elsloo vinden we in 1570 nog genoemd, Joachim Jacobszoon, geboren in 1520. In 1580 moest hij zich in ballingschap begeven; hij keerde later echter terug.

Vanaf de Hervorming was Elsloo tot 1640 kerkelijk gecombineerd met Olde- en Nijeberkoop, Makkinga en Langedijke. Na 1640 tot op heden bleef de combinatie Elsloo—Makkinga—Langedijke. Een lijst van de predikanten, die de kerk hier bediend hebben, hebben we bij ons artikel Oud-Makkinga reeds gegeven.

Het stemkohier van 1718 geeft voor Elsloo de volgende eigenaars aan: 1, 2 verschillende eigenaars; 3 Anna Frankena; 4, 5, 8, 9, 10, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 32, 35 de familie Lyclama à Nijeholt; 6 Joachim Frankena, rentmeester A. Barel; 11 Harmina Frankena; 13 Vicarie; 14 Grietje Harmens, e.a.; 15 pastorie; 18 wed. Jan Claes; 19 Leffert Gerb.; 25 kind Hendrik Jans; 27 Wilt, Arp en Jan Alberts, 28 Jantien Aegig, wed. Jan Sybrands, 29 kinderen Jannes Roelofs, 30 Roelof Jochems, 33 verschill. eigen.; 34 Jan Bartels; 36 Hendrik Luites e. a.

De voornaamste boerenhofsteden waren hier vroeger omringd met grachten. Een mooie „brink” van eiken boomen omringde de hoeven.

Hoewel ook Elsloo geheel een landbouwdorp was, kan men na gaan, dat hier al lange jaren enkele ambachtslieden hebben gewoond. Vormt Tronde op zich zelf een kom, het overige Elsloo vormt een streekdorp. De oude bevolking heeft zich neergezet aan en tusschen de beide parallel loopende wegen door het dorp. Een dergelijke dorpsaanleg doet het bestaan van den verkeersweg vóór het bestaan van het dorp veronderstellen. Waar we echter

gal verder

Bilage van „De Ooststellingwerper”
van 21 October 1927.

Hervormde Kerk - Elsloo.

in dezen weg geen belangrijke oude verkeersader zien en enkele bewijzen van bewoning in het tijdperk der praehistorie voorhanden zijn, daar veronderstellen we een oorspronkelijk andere groepeerling der woningen. Alleen bodemonderzoek zou hier zekerheid kunnen geven.

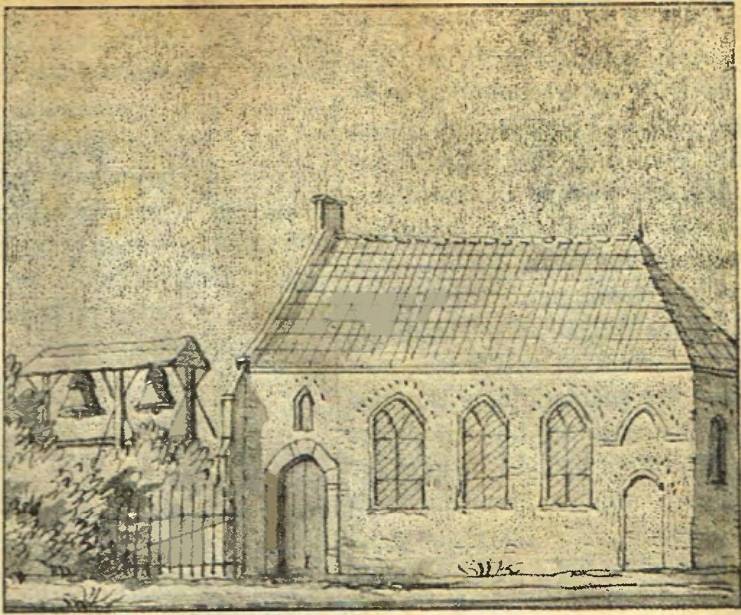
In 1868 kwam de straatweg door het dorp tot stand.

In het begin der vorige eeuw had men hier alleen een „winterschooltje”. In 1816 was er onderwijzer, vierde ranger, Jan Dirks Kuiper. Deze bleef in functie tot 1838.

- Verder waren schoolhoofd :
- 1839—1848 G. Noordhof.
- 1848—1849 H. Buisman.
- 1849—1878 B. Brouwer.
- 1879—1887 H. A. Leffring.
- 1887—1923 K. Dijkstra.
- 1923—L. de Vries.

Het aantal inwoners van Elsloo bedroeg in ;

1811	225.
1856	365.
1875	400.
1927	592.

Kerk te Langedijke in 1722.
Volgens de tekening van J. Stellingwerf.

Oud-Langedijke.

Op de kaart van Jacob van Deventer (1558) wordt het dorp gespeld Langedyck; op die van Schotanus—Halma Langedyk.

De naam Langedijke is duidelijk genoeg en vraagt geen verklaring; alleen, men gelieve onder „dijk” „weg” te verstaan. De wegen werden hier vroeger veelal dijken genoemd; een rijweg door een laaggelegen terrein vroeg eenige kunstmatige verhooging. Het woord „dijk” behoefde dan nog geenszins als waterkeering te worden opgevat. In onze gemeente treffen we o.a. nog de volgende „dijken” aan in de beteekenis van „wegen”: Mardijk, Snellingerdijk, Abbedijk, Schansdijk. Mogelijk blijft het evenwel, dat men later ook oorspronkelijke waterkeeringen als rijweg heeft gebruikt.

Welke was nu de „Lange dijk”, die het dorp zijn naam heeft bezorgd? De weg naar Oosterwolde of die naar Makkinga? We meenen dat het de laatste is; de weg die voert van „de Bult” naar het klokhuis, Hoogduurswold en verder naar Makkinga. Aan dezen weg namelijk

stonden reeds in 1718 volgens de kaart van Schotanus een 13-tal huizen, terwijl aan den weg naar Oosterwolde toen nog geen enkele woning stond. Hier lag dus het toen zeer kleine dorpje.

Evenmin als Makkinga wordt Langedijke genoemd in het charter van Bisschop Frederik van Blankenheim. Langedijke schijnt dus in 1408 nog geen kerspeld of kerkdorp te zijn geweest. De weinige bewoners van dezen omtrek zullen toen onder een ander, naburig, kerspeld hebben behoord.

Want bewoond was deze streek reeds lang voor dien. Zelfs de mensch uit den steentijd heeft ook hier zijn sporen nagelaten en woonsteden — zooals o.a. voor een paar jaar naast de woning van den heer W. Stoker werden geconstateerd — vertellen ons, dat ook in vroege Middeleeuwen Langedijke z'n bevolking had. Verder heeft men hier in het veen in den loop der jaren Middeleeuwsche kannetjes gevonden, terwijl uit den wal om het kerkhof een urntje voor den dag kwam. Ter zijner tijd hopen we hiervan meer te kunnen mededeelen.

Zooeven spraken we als onze meening uit, dat Langedijke in 1408 nog geen kerspel of kerkdorp was. Hiermee in strijd schijnt wel 1ste, dat in het klokhuis nog een klok hangt van den jare 1300, de oudste uit den omtrek, 2e, dat

in den wal om het kerkhof bij afgraving in 1919 twee koperen kandelaars zijn gevonden, welke kandelaars vermoedelijk uit de 11e eeuw moeten dateeren.

Deze kandelaars zijn thans in bezit van het Friesch Museum.

Er zijn drie mogelijkheden en wel:

1ste, dat de ambtenaren van den bisschop bij het beboeten der dorpen Langedijke over het hoofd hebben gezien. Deze mogelijkheid lijkt ons vrij onwaarschijnlijk:

2e, dat in 1408 Langedijke nog geen kerspel was, doch reeds een kapel bezat. Dit zou de kandelaarsvondst kunnen verklaren, maar o.i. niet het aanwezig zijn van de zware klok;

3e, dat bij de latere kerkstichting de klok en de kandelaars „voor oud” zijn gekocht of door schenking verkregen. Deze mogelijkheid lijkt ons de aannemelijkste. Het gebeurde toch meermalen dat de torenklokken van eigenaren verwisselden. Zelfs hebben floreenplichtigen van Langedijke zelf in 1855 hun tweede klok verkocht teneinde aan geld te komen voor de stichting van een nieuw klokhuis. We meenen dat deze klok zich thans te Wijnjeterp bevindt.

De nog aanwezige torenklok, die hangt in het klokhuis op de oude begraafplaats, heeft tot rand-schrift in Gothische Minuskels: „ad ccc c m n e c u r t e v o c o n a (of d) v g n e”. Van Borssum Waalkes meent hier te moeten lezen: „anno domini c c c et m nomine ecclesiae curatie te voco nostram amatam (of dominam) virginem”. Dit is vertaald: „In

Diameter der
klok 82;
hoogte, zonder
kroon, 76 à 77 c.M.

het jaar des Heeren drie honderd en duizend roep (of noem) ik, in naam van den priester der Kerk, U onze beminde (koningin) Maagd".

Hoe het zij, of deze klok voor Langedijke is gegoten of later door de kerk is aangekocht, ze is van eerbiedwaardigen ouderdom en zeer zeker de oudste in wijden omtrek.

Langedijke bezit thans geen kerk meer. Het oude, zeer zeker bouwvallig geworden, gebouw is

in 1744 afgebroken. We vonden hieromtrent in de kerkregisters aangeteekend op genoemd jaar:

„Den 25 Sept. aan Egbert Coenderts mr. Timmerman tot Makkinga voldaan wegen 't afbreken van de kerke, de Somma van 4 Caroli guldens, 13 stuivers."

Den 20 Sept. daarvoor was aan Jacob Reints voldaan wegens dam maken en pannetellen op 't kerkhoff 2 Car. g.

Eerst drie jaar later, den 14 October 1747, werd genoteerd:

„Den 14 October ontfangen van Dokter Meekhoff wegens 't boelgoed van de afgebrokene kerke te Langedijke de Somme van hondert twintig Caroly, negentien st., 2 penn."

De oude steen had toen zoo 't schijnt nogal aftrek in deze streek; want behalve deze zal het eenvoudige kerkje weinig van waarde meer aan zich hebben gehad.

Ook van dit reeds lang verdwenen Godshuis zijn we zoo gelukkig een afbeelding te kunnen geven, weder volgens een op het Friesch Museum berustende teekening van J. Stellingwerf.

Hier volgen nog enkele aantekeningen uit de kerkeboeken; uit deze blijkt meenen we, dat in het midden der vorige eeuw de kerk daar nog een boerenplaats in het bezit had, de „Weeme". Is dit misschien de nog tegenwoordig aan het kerkhof grenzende hoeve?

1734 „Den 12 Sept. aan Geert Jans mr. Timmerman te Oosterwolde betaalt wegens arbeidsloon aan 't klokhuis en 't schapehokke op de Weeme de somma van 7 st. 10 penn."

1734 „Den 30 . . . aan Jan Gerkes Glasemaker te Oldeberkoop voldaan wegens glasemaken aan de kerke een caroli gld. en sestien st.,"

1734 „Den 4 Februari voor twee nieuwe touwen aan de klokken betaalt 7 stuivers".

1736 „Aan Geert Jans mr. timmerman te Oosterwolde vol-

daan wegens arbeidsloon aan de kerke 6 Car. g. 18 st."

1739 „Den 9 Maart betaalt aan Jan Smid tot Oosterwolde voor een nieuwe sleutel tot de

kerkedeur 4 st."

1740 „Den 21 May betaalt aan Jan Hendrik mr. Smid tot Makkinga wegens verdient arbeidsloon aan de knepel van de klokke agtyn st."

1741 „Den 19 Febr. betaalt aan Hiltjen Roelofs voor een nieuw klokketouw drie st."

1741 „Aan Coopm. H. Perfect te Noordwolde voor bouwmaterialen aan de Weeme huisinge 3 car. g. 17 st."

1742 „Aan Geert Jans mr. timmerman te Oosterwolde arbeidsloon aan de kerk en Weeme huisinge 9 c. g. 2 st."

Van armenzorg spraken de volgende posten:

1737 „Den 18 Sept. gegeven aan twee stomme personen ses stuivers."

1740 „Den 29 April gegeven aan drie personen 5 st. 8 penn."

1742 „Den 23 Februari uitgegeven aan drie personen elf st."

1742 „Den 24 dito gegeven aan twee personen ses st."

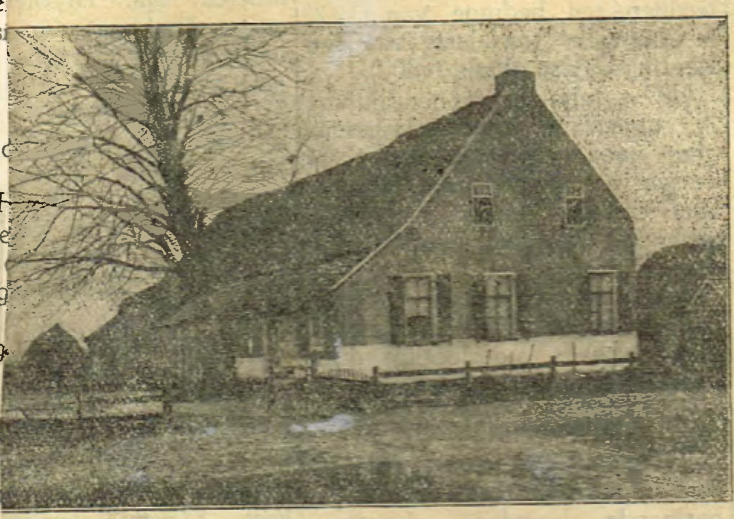
1744 „Den 15 October gegeven aan een arm man 11 st."

De geschiedenis der kerk in den eersten tijd van haar bestaan moge voor ons een vraagpunt blijven, met zekerheid weten we dat het dorp reeds in het midden der 16e eeuw een kerk, pastorie en kerkegoederen bezat. Dit bewijzen ons de opgaven in de Beneficiaalboeken (1543). Voor de begrippen van onzen tijd moet het wonderlijk schijnen, dat een zoo klein dorpje er toen een kerk met haar dienaar op na kon houden. Men moge geringschattend oordeelen over dien tijd, maar dat het geestelijk leven van den mensch van toen minder was dan van den tegenwoordigen zouden wij niet graag willen beweren.

Ten tijde van de opgaven voor de Beneficiaalboeken was er zoo't schijnt te Langedijke geen pastoor aanwezig, althans de

opgave der goederen wordt gedaan door den kerkvoogd Sywert Hesses. De parochie bestond toen uit slechts vijftien gezinnen. Vermoedelijk behoorden toen „De Boschplaats" onder Hoogeduurswold, Lageduurswold en de hoeve „De Weide" tot Langedijke; we vonden dit vermeld bij Witkamp

jee
ns
elt
/2,
voc
en
F
nde
op
nig
iig.
I
or
tre
IN
van
i.
ng
vil

Oude boerderij te Langedijke.

In 1579 wordt als pastoor genoemd Jan Hendriksz.

Als pastoriegoederen worden in 1543 aangegeven:

„Item, andt osterzijdt van de pastorie Sewert Boelens, ende aen de westerzijdt Claes Janssen naestlanden, getaxiert op twee golden guldens.

Item, de pachte ad cathedram Petri darthien mudden rogge.

Item, vyfthien huysen, uyt een yder huys vijfmael jaerlicx, ytlykes tydes, acht pondt broets ende vier tyden een pont boters.”

Kerkegoederen waren:

„Item, uyt Hyncke Jan Konens guedt acht stuvers jaerlicx, te lossen mit vyer philippus guldens, d'Voicht als Sywert Hesses secht by zunen eedt ende by zyn . . . daer niet anders toe te wesen.”

Oogenschijnlijk lag de kerk (ter plaatse waar nu nog de begraafplaats ligt) geheel buiten de buurt. Wanneer echter oorspronkelijk, d.w.z. in den tijd der kerkbouw, Lageduurswold en de Boschplaats tot de gemeente behoorden, dan is dit niet meer het geval. Bovendien men had ook anders wel zijn goede reden om hier kerk en begraafplaats te stichten: lagen de huizen van het

dorp op een laag terrein, en zal men hier vaak last van het water hebben gehad, het terrein waarop de kerk staat is hoog en droog, de hoogste plek in den omtrek. Men beschouwe eens op welke enorme diepte men hier de waterlossing langs den weg moest uitgraven.

Het kerkhofje is zeer arm aan monumenten. Een zerk herinnert er aan, dat hier in 1821 C. Wiersma Swalue is begraven. S. was vanaf 1792 predikant bij de gemeente Makkinga-Elsloo-Langedijke.

Doordat na de Hervorming het dorp kerkelijk was gecombineerd met Makkinga en Elsloo, werd hier slechts eens in de zeven weken preek gehouden.

Niet ver van het dorp, nog juist onder Appelscha, stond vroeger een korenmolen. Volgens de overlevering zou ook een molen hebben gestaan op de hooge heide nabij het kerkje. Van dezen molen is ons echter niets met zekerheid bekend.

Het dorp heeft steeds uitsluitend in den landbouw zijn bestaan gevonden; de veenderij — laagveen — was van weinig beteekenis.

De oude boerderij, waarvan we hierbij een afbeelding geven, had vroeger als opschrift op een uithangbord:

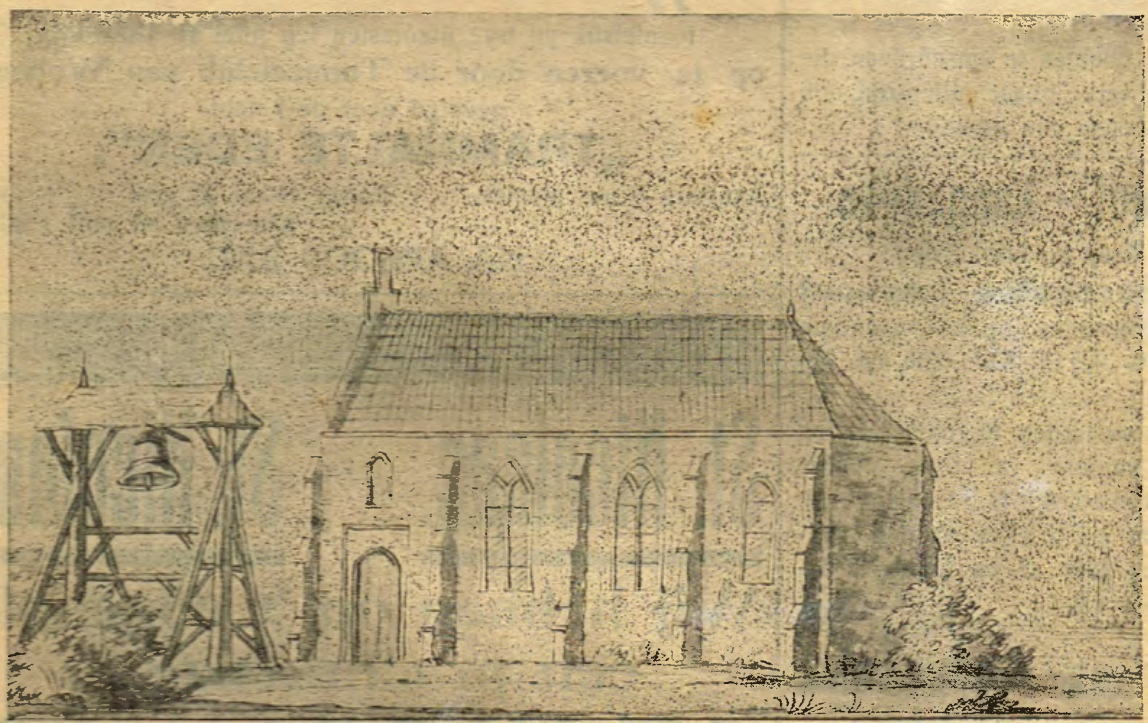
„Hier rijdt men om den hoek, Bij Wolter Everts van der Broek”.

De school te Langedijke is van jongen datum. Vóór haar stichting gold de bepaling dat de jeugd ter school moest gaan te Makkinga. Voor sommigen was deze afstand te groot, waarom deze het oude schooltje te Oud-Appelscha bezochten of zich naar Oosterwolde begaven. In 1867 werd de schoolwoning gebouwd.

Als schoolhoofden fungeerden:
1864—1866 Joh. Onekens.
1867—1909 H. W. Camstra.
1909—1911 W. Tuinman.
1911— W. v. d. Wal.

Inwoners telde Langedijke in:

1811	60.
1815	54.
1840	95.
1856	137.
1874	129.
1926	227.

KERK TE NIJEBERKOOP IN 1722.

Oud-Nijerberkoop.

I.

Wanneer men Oldeberkoop van het Oosten binnenkomt valt het direct op, dat de bodem rijst als men het dorp nadert; dat de kom van het dorp ligt op een vlakken heuvel. Door bebouwing en bebosching is deze heuvel in zijn geheel niet meer waar te nemen. Toen echter de eerste bewoners dezer streek vermoedelijk in de 9e of 10e eeuw na Christus van uit het Oosten het gebied binnetrokken en uitzagen naar een geschikte plek om zich te vestigen,

toen zal zich aan den horizon van deze wereld van heide en een weinig struikgewas deze vlakke „kop” markant hebben afgeteekend. Links en rechts teekenden zich op enkele kilometers afstand de broeklanden van Linde en Kuinder af. De kop bleek een geschikte plaats voor de vestiging der nederzetting en de pl.m. 3 meter lager liggende broeklanden boden voor het vee geschikte weiden. Het dorp, dat ontstond ontleende zijn naam aan den „kop” in het „broek” of volgens het toenmalige spraakgebruik „brook” Brookkoop. Zij, die het eerst dezen

naam aan het papier toevertrouwen, kenden reeds niet meer de beteekenis van het woord en negeerden soms een paar letters; de uitspraak bleef er dezelfde door.

Anno 1232: unum (agmen) a Kunera et Lenna contra Brokope. (Anon. Ultraj.)

Anno 1350: Reynerus in antiqua Brokop. (Arch. D. O.)

Eigenaardig is het, dat het woord kop of koop in zoo weinig Nederlandsche plaatsnamen voorkomt (Boskoop, Nieuwkoop), terwijl het toch een „Holländisches Wort” is, volgens Richard Linde in „Die Niederelbe”. Volgens dezen schrijver beteekent het woord „flache Erhebung”.

Dorpsnamen met kop komen verder alleen voor aan de Niederelbe bij Harburg en duiden op Hollandschen oorsprong, op oorspr. Holl. vestigingen aan de rivier. weder volgens genoemden schrijver. Die dorpen zijn dan: Fraukop, Ninkop, Ladekop, Ditterskop, Heringskop, Boszkop, Grevenkop, Elskop, Falkenkop.

Toen het dorp Oldeberkoop zich ontwikkelde, breidde het aantal hoeven zich uit zoowel naar het Oosten als naar het Westen van het „eiland tusschen Linde en Kuinder”. Ernaast ontstonden twee gehuchten, later dorpjes. Brokope, met de oudste rechten, werd ter onderscheiding genoemd Oldebrokope; Oostelijk verrees een Oost-Nijebrokope (het tegenwoordige Nijerberkoop); Westelijk een West-Nijebrokope (dat later is versmolten in Nijeholtpade). Ons Nijerberkoop nu hebben we te beschouwen als te zijn van jonger datum als Oldeberkoop. In oorkonden van 1228 en 1232 spraken men nog van Brokope; in 1350 en 1399 gebruikte men echter reeds

het voorvoegsel „Olde”. Mogen we hieruit het ontstaan van het dorp Nijberkoop vaststellen in de 14e eeuw?

We bedoelen met dit ontstaan dat de streek zooveel hoeven begon te tellen, dat de bewoners zich konden afscheiden van het moederdorp en zelf een kerspel of kerkdorp konden vormen.

Dat het dorp in 1408 reeds een kerspel was bewijst het Charter van Bisschop Frederik van Blankenheim. We hebben er reeds eerder bij de beschrijving der andere dorpen op gewezen, dat het dorp toen — in verhouding met de andere plaatsen in de gemeente — meer beteekende dan tegenwoordig. Het moest 50 oude schilden boete betalen aan den Bisschop. Makkinga bestond toen nog niet als kerkdorp; de enkele hoeven, die in de Middelburen en misschien op Twijtel zich bevonden, konden als uitloopers van Nijberkoop worden beschouwd en behoorden onder dit kerspel. Men beschouwe nog in dit verband het kerkepad naar de Middelburen.

Van een zeer oude bewoning dezer streek kan men dus niet spreken. Meermalen hebben we er ook op gewezen, dat het gebied tusschen Linde en Kuinder geheel onbewoond moet zijn geweest in den voor-Christelijken tijd, hier in den tijd voor ongeveer het jaar 800. Bodenvondsten uit dien anderen tijd ontbreken tot dusverre ten eenenmale. \sphericalangle

In de Beneficialboeken (1543) vinden we er de bekende opsomming der kerkegoederen. Er schijnen toen een twintigtal woningen in het dorp te hebben gestaan. Makkinga was inmiddels een kerkdorp geworden; het kerspel Nijberkoop zal daardoor aanmerkelijk kleiner zijn geworden.

De een paar heeren bijten zijn het eerste wolk van die tijd herinnert. De meest westelijke nedergang in den steenberg, ons bekend, lag aan den z.g. abbedij.

OUDE BOERDERIJ TE MAKKINGA (Twijtel).

Het dorp had evenwel zijn pastoor, wat blijkt uit :

In 't eerste, dat erve, daer de pastoer op woent, daer aen de Oosterende naest gelandet is Sybe Peers, ende aan de Westersijdt Frerick Meynes; mach des jaers doen 't huyze vijf karolus guldens".

Behalve de gewone inkomsten van de parochianen van de schepels rogge en haver, had de pastoor — in dien tijd Johannes Nicolai — recht op :

„Uyt yttelick huys voerschreven des jaers vyr boltyden, ende op yttelick dach van de vier hoochtijden een blanck".

De namen der ingezetenen uit dien tijd waren: Peter Jan Claes, Gheert Roeloffs, Tiabel Rummerts, Aucke Peers, Heyne Luytgens, Peter Meynens, Upke Foppens, Claes Claessen, Henrick Janssen, Govert, Frerick Meynes, Peer Peersen, Johan Rummerts, Sybe Peers, Luythien Meynes, Lambert Hermens, Peter Aretens, Thys Luythiens, Marckwart Claessen, Johan Claessen.

De hiervoren genoemde Luythien Meynes was grietman der gemeente van omstreeks 1537 tot het jaar van zijn overlijden, 1543.

Het is reeds bij de andere dorpen geconstateerd, hoe weinig

de bevolking der dorpen toenam in den tijd, dien we eenigszins kunnen controleeren, van ongeveer 1400 tot 1800. Telde Nijberkoop in 1543 20 huisgezinnen, in 1698 had het nog slechts weinig meer.

Het telde toen 21 stemmende plaatsen. Eenige behoorden aan A. Lijclema à Nijeholt.

Op het stemkohier voor 1738 staan als bezitters van belaste huizen en landerijen aangeteekend: D. de Block Lyclama à Nijeholt nos. 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19; Bijzitter Baarte Meynes no. 2; Hessel Fransen e.a. no. 3; Evert en Luitje Jans no. 8; de Diaconie no. 9; Anna Frankena no. 10; de Pastory no. 14; Steffen Arents en Eelk Roelofs no. 15; Rommert en Jan Jans e.a. no. 20; Oud-kapitein Veltcamp e.a. no. 21.

Gelijk de bij dit artikel gegeven afbeelding van een tekening van J. Stellingwerf aangeeft, had het dorp vroeger een kerk zonder toren. Het gebouw is reeds in 1827 afgebroken. Een overlevering vertelt, dat twee paarden in deze kerkden hongerdood zijn gestorven. Vermoedelijk heeft de kerkdeur opengestaan en zijn de dieren in

het gebouw geraakt en is daarna de deur toegewaaid. Toen men de dieren later dood terugvond, bleek dat ze van den honger aan de banken hadden geknaagd.

De oude klok, hangende in een klokhuis op het kerkhof, is in 1878 gebarsten. Ze is in 1884 door een nieuwe verwisseld door Gebrs. van Bergen te Midwolde.

In het eerst der vorige eeuw vinden we van Nijeberkoop vermeld, dat er een winterschool werd gehouden. Schoolmeester was in 1816 W. Zandstra. Hij bezat geen rang. Op hem volgde Jan. 1819—Mrt. 1820 Hemke Jacobs. Dan tot 1825 Alb. Jans Mulder.

Vermoedelijk is na 1825 dit schooltje gesloten. Eerst in 1899 werd de nieuwe school geopend.

Als hoofden hiervan hebben gefungeerd :

1899—1905 F. Tuinstra.

1905—1910 H. v. d. Sluis.

1910—1915 J. v. Oostrum.

1915—1919 J. Slim.

1919—1923 L. de Vries.

1923— H. Dokter.

Het zielental van Nijeberkoop bedroeg in :

1811—86

1815—101

1840—142

1901—245

1926—350